

୧୫୩୧

୧୫୩୧

୧୫୩୧

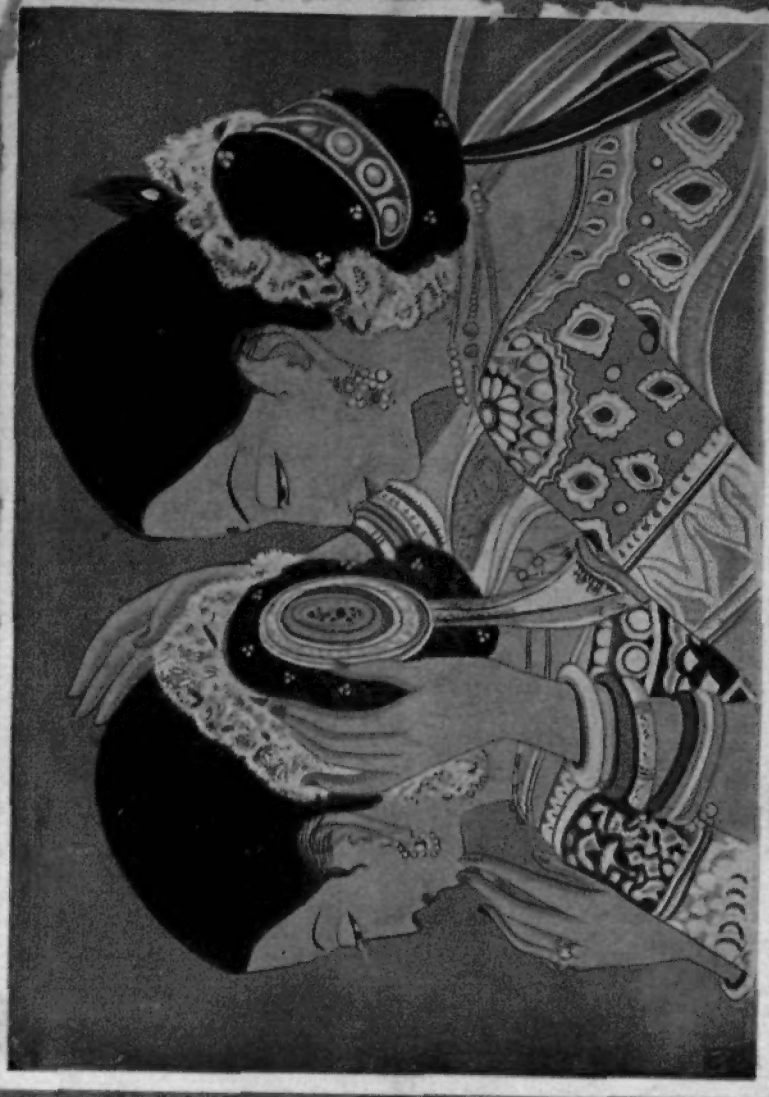
୧୫୩୧

Rs. 3/-

ଉତ୍କଳ

159
151 No 141

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

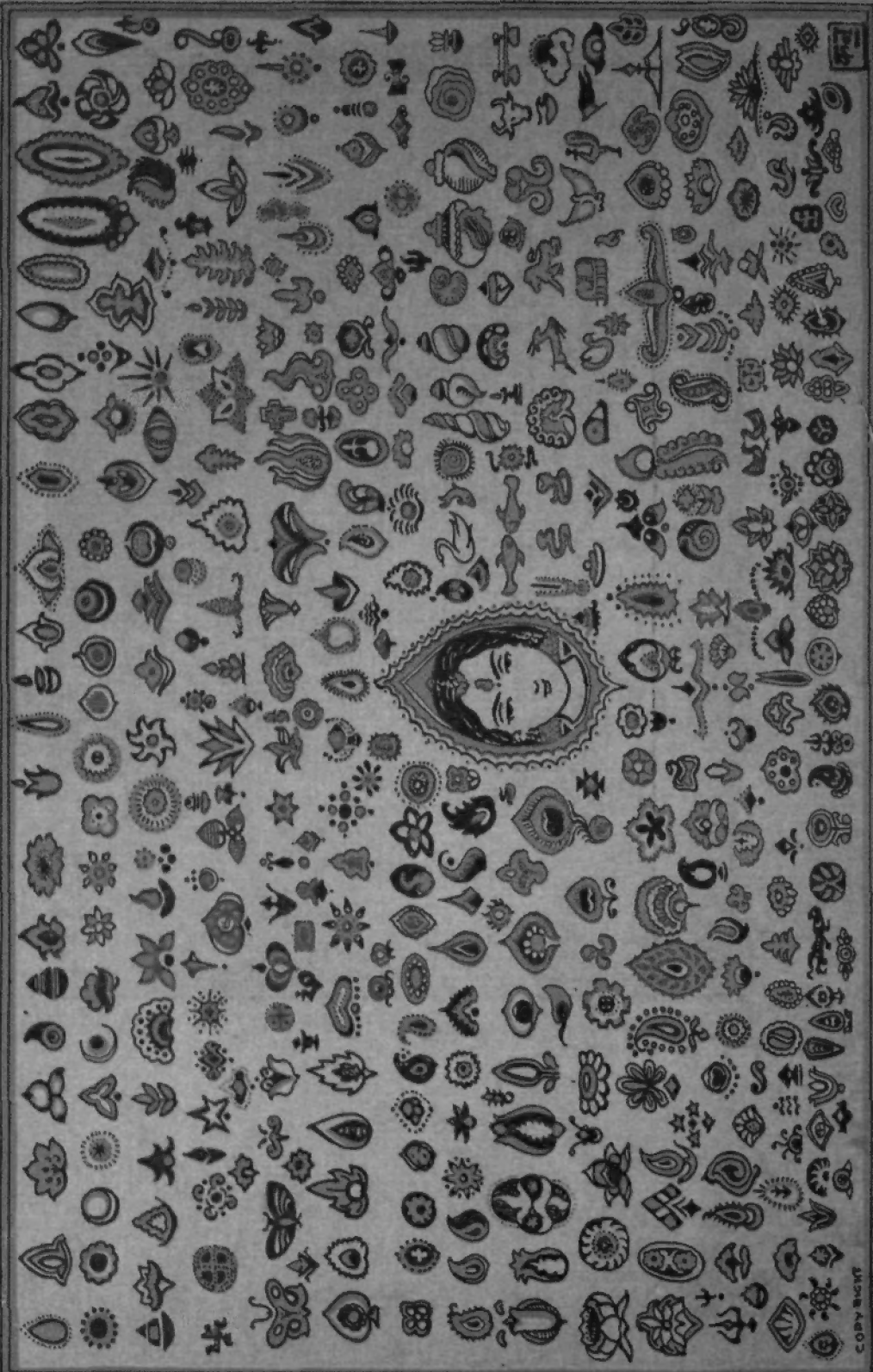
[ગુજરાતી કાપીરાશ્ટ્ર વિભાગ]

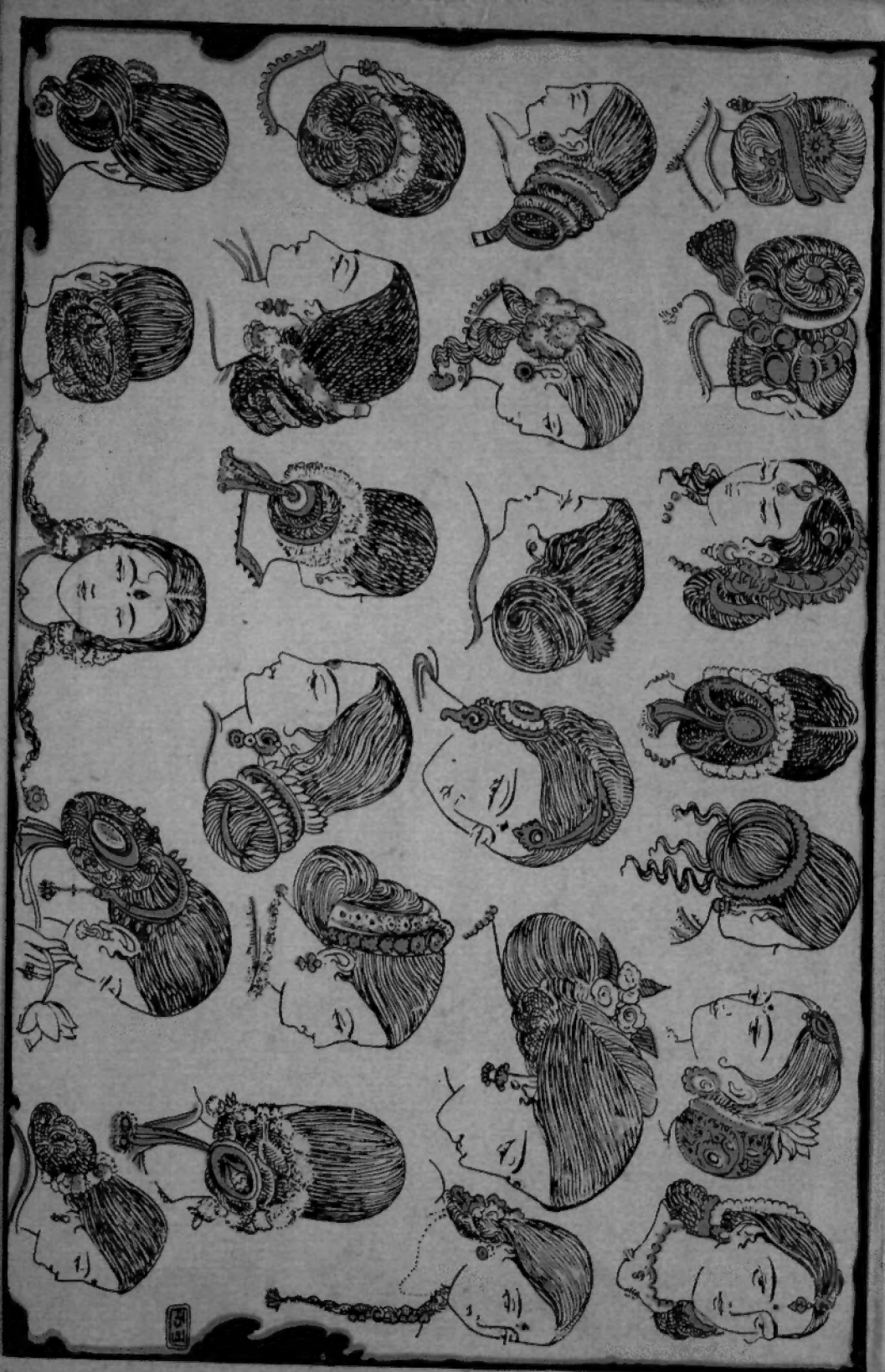
અનુક્રમાંક ૨૨૩૮૨ કિમત

પંચનામ રૂંડાદિડ

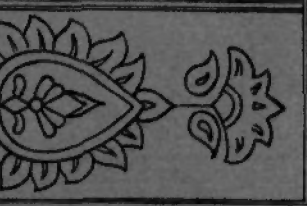
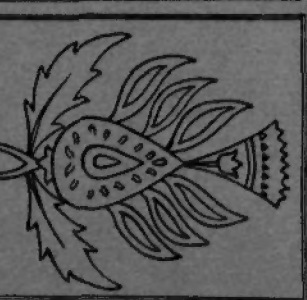
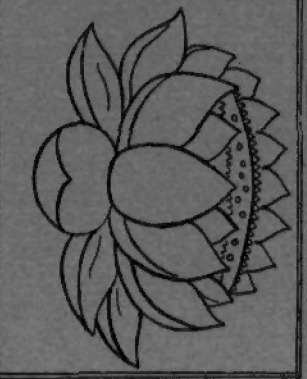
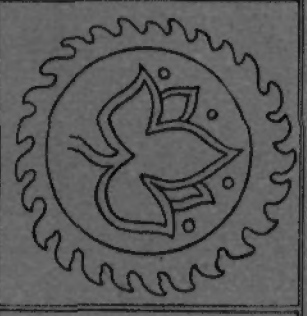
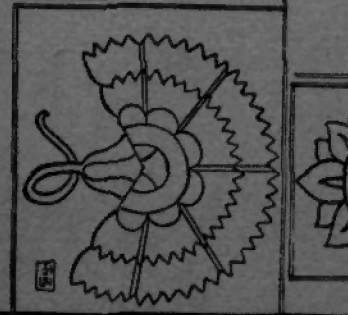
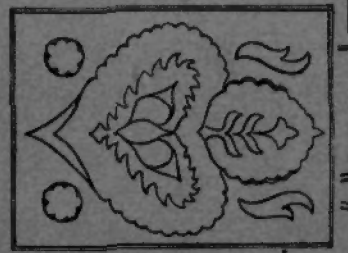
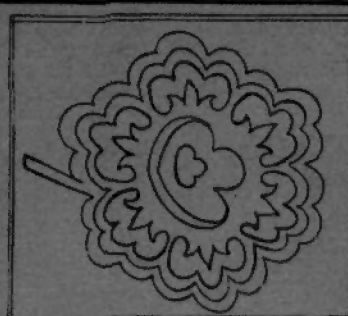
વર્ગીક ૪૪૨

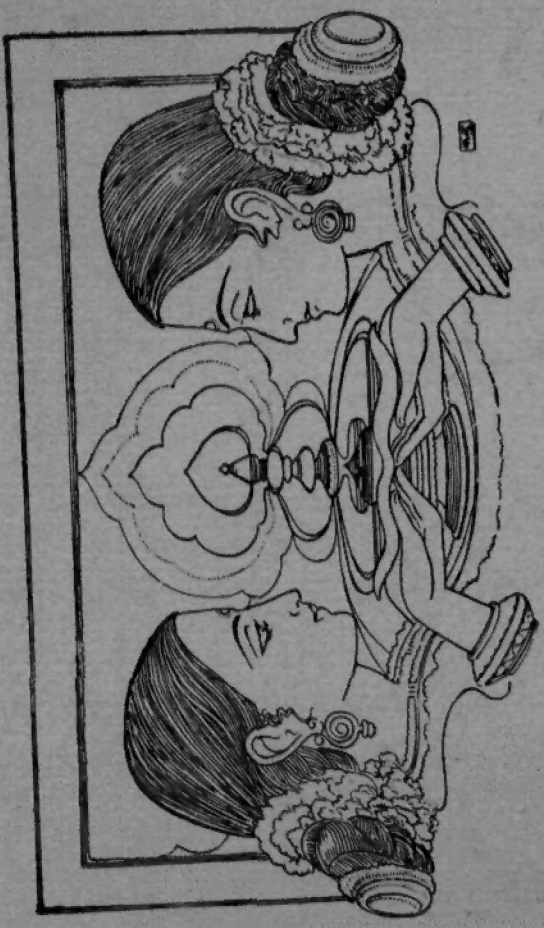

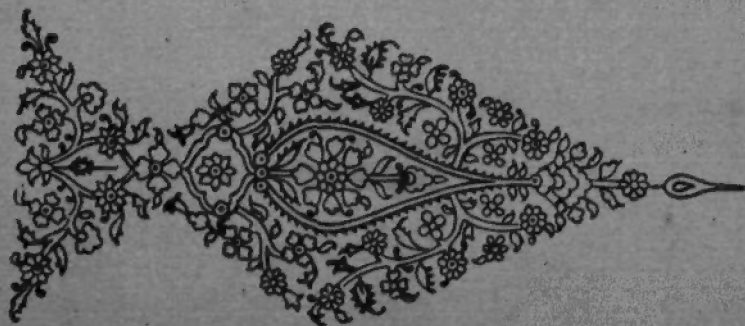
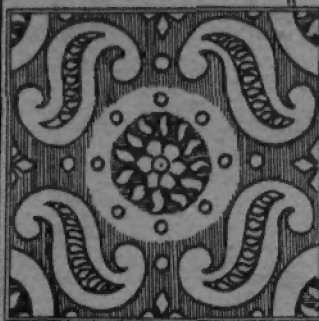

‘શુંગારિકા’ની રસસભર સામગ્રી આજે મૂલ્ય ઘાપ છે.

એવ તો મુખ્યવિષયો મુખ્યરસી સાધન-સામગ્રી આપાર છે. તેમાં સુવર્ણનાં કે સીરાસાણિજવ્યાં ધરણાં ય છે અને વિશ્વવિષ જગતનાં વસ્ત્રો ય છે. પાર
 શાસ્ત્રનાં સાધનોનાં પણ ક્રોડ પાર નથી. એ બધાં ઉપર તો એક એક કંથ તૈયાર થત શકે. પણ અહીં તો કેવળની કસીએની વાત નથી, અહીં તો શીશી-ગા
 જાણીને વાત છે. અને એવાં જાણુ તો શ્રી ભગવંતનાં તપસી કેલાકરને વંસોર છે. આ એક સાંધમાં કેલાકરે વણુંમણું આપણું છે. જતાં આપણું મંડળી એ જીએ
 કે આપણાં નિયાતક સીદકલ્યાણ બીજાં સંકાદો. આની મુજબતાને વણું સમ્યક કરે.

કહે "આપણા પ્રસન્નથી વેળા ધસે એ. રાહતો ત્યાં શુદ્ધ હાલો મેળવા દેનાની સાગર તરફ સડું પુર્વમાં થયો ! વિશ્વંય કરતાં બદલા સડું પૂર્વમાં રહે
ને મીઝોલી ક્રમ !

સં. ૨૦૦૧ - ૨૦૧૨

सिद्धि - सिद्धि

1912

દહિતે કેવલવાની આવશ્યકતા છે. બહુનું ને નેત્રિએ કે આપણે ત્યાં શુદ્ધશબ્દવાદની આ કળા સર્વવર્તમાન્ય અને અગ્નિ આત્મ મૂલ્યસાધક છે, એ એની વિશિષ્ટતા છે. એ કલાને સાક્ષાત્કાર ચિત્રકારોએ બાંધી કરાવ્યો છે. શહેર અને ચામડાઓની ચલુચારકલામાં અવશ્યક ફેર હોય છે—પણ બનને પોતાને ગમતી શલ્યચાર-આકૃતિઓ આમાંથી બની રહે તેમ છે.

શાળુવાદ : [નં. ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૨૯.] સૌદર્શ પ્રત્યેની વાંછા એ તો માનવજીવનની ચોટમાં ચોટી અભિવ્યક્તિ છે. યું સ્ત્રી કે યું પુરુષ, અઠુ સદા સારો દેખાવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ચિત્રકાર દંતરી શલ્યગાર માટે આટલાટલી આકૃતિઓ આપ્યા થઈ શાન્ત સૌદર્શની એક સુરમ્ય છબી આપણી સામે રજૂ કરે છે. એ સૌદર્શની છબીમાં સ્વાભાવિકતા સૌદર્શ છે, ટાપટીપ નથી. પ્રકૃતિએ આપેલ સૌદર્શનત્વને કમઢી નહખવાની તર્વી પણ વિકસાનવાની એમાં આવશેજના છે. કૂટી વેણીને દેશકલાપ, તાની એવી પણ સુભગ પુષ્પવેણી, કલાગય ચક્રિયે, હાથે જ કિપવરવેલી તારા-ટીપકીવાળા કમળે તે માફુ જોઈએ. સૌદર્શની કાંશિલી એ સૌવાચની પણ સંજનભની વાંછા ન કરતી હોય તેમ, અટીસામાં પોતાનું લાવણ્ય નિહાળતી ચંદ્ર આલેખી રહી છે. જીવનનું મધુનું ચંચીત બળે એના શ્રવણપટ પર આશરહા રહ્યું છે, અતે યોનનો આજો રસ પાને એ નિમિલિત તેડે સંતોષ અનુભવી રહી છે.

કમળના કાપ : [નં. ૧૮, નં. ૧૨ની ચાતુર્યકિપ] ભરતચયુષ્ય વિલામની અનુપૂર્તિ રૂપ આ ચિત્ર આજની મુદરીઓને અખંત લાતી જશે. આજની મોરારમાંની અગ્નય સંત્રલે છે : કાપ, જાંચ, બટન, કમ્—ધણીઓ સાધાદે છે; મનમતા તમના સાંપડતા નથી. દરજીએની મંજવણ્ય પચ્છા છે. મને શામે છે કે કદાચ દરજીએ પોતાના ક્રાહકને સંતોષવા આની ચોટી છબીઓ બનાવીને પોતાને ત્યાં ન લદકાવે ! અથવા બીજા વિશેષકળામય તચ્છતાએ ચાટે આ ચિત્ર-દંતરીની પાસે દોડી ન બચે !

પુષ્પાભ્યુષણ : પુષ્પો તો દેવોને પણ પ્રિય છે. દેવાંગનાઓ ન ફરમાય તેવાં પુષ્પોના શલ્યગાર સને છે. ચલકાવિ કાવિલક્ષ્મી એક નાસિકા છપે સ્મરુવાં પુષ્પોનાં આભરણોમાં આવરકન છે. છપે સ્મરુ એને અનુકૂળ વતે છે; શરદમાં થઈ કમળા એના હાથમાં લીલા-વિલાસ માટે છે; હૈયનતાં કુન્દ, મચકુન્દ એના ફિલમાં યુગાઓ છે; સિસિરમાં થતાં લોકની ઝીલીઝીલી રજ્જુ એના સુષ્પર લગોડલી છે; આંગેડામાં એણે વાસંતિક કુચક પુષ્પની ચલકર વેણી લગાડેલી છે; એના કાનમાં સિરીપનાં કળીફૂલ ઝૂલે છે ને એના હોથમાં વર્ષોમાં કોમતાં કેંદળ પુષ્પ છે. સ્ત્રીની માર્દવતા અને પુષ્પની માર્દવતાનો સદા સુભગ સંગોળ છે. માયાની વેણી, મળાનો કમલર, હાથપગના ગન્દા ઉતારાં શુદ્ધજીવનમાં પણ પુષ્પોનું સોદું સ્થાન છે; પગમાં કે દીવાનખાતામાં કે અન્ય સ્થળે પણ પુષ્પો આકરચાને હોય છે.

મુંગારિકા : ચિત્રકાર વાસ્તવિકતાની સપાટી પરથી જીવે કરાવના વ્યેગમાં વિહરવા પડે છે. એની પાછળ, જેના મુંગાર પાછળ આટલી જહેમત ઉઠારી એ મુંગારિકાને એ દહિપથ પર ખડી કરે છે.

દિવસેજ ચિત્રકારની પીછી સાથે પ્રેક્ષક પણ દિવસોટથી એ મુંગારિકાનું દિલ વાંચે છે. એમાંની વેળા છે, આસમનતા ચંદરવા પર એધારાણી રંગીળી પૂરી રહી છે, ને જીભે આ મુંગારિકાના દિલમાં પચ્છ કોઈ પ્રીતમની કલપના-રંગીળી રચના રહી છે. એણે પોતાનો ફેશ-કલાપ ચૂચીને આંખોડે તાજું પુષ્પોની વેણી પહેરી છે; હાથમાં તાજું પુષ્પો લીધાં છે; નનદી તરફાવતિની લાતથી આપતા કમળે ને બાંધે કમુલક ફૂલનાં શોભી રહ્યાં છે; આકાંક્ષાના વેગમાં સાજી સરીને ઉત્તરીય જેવો લટકી રહ્યો છે ને બે જાણુ નક્કીયાળા પડકા મંદમંદ મનમથી લીડી-લીડીને જીડીને એ નારીના દિલને આશાસન આપી રહ્યા છે.

—પણ મુંગારિકા દૂર દૂર નિહાળી રહી છે; ધમમચ્યા આવતા પારા પ્રીતમના પથથાનો મધુર ધ્વનિ જીભે એ અંતરીક્ષમાંથી સાંભળી રહી છે !

જીવનભોગ : છેલ્લું ચિત્ર, ને કનિકદય ચિત્રકાર-દંતરી પોતાનું કશ્ચિત્ત કહી દે છે. સૌદર્શ ને શ્રીલથી જીલકાતી મુંગારિકા પવિત્ર એવી જીવનની ન્યોતિ જગાવે છે. સખીએ સખી મળે છે. જનનેતાં મલકર નમણાં જીભે બોલી રહ્યાં છે. વાચની તો ત્યાં આવશ્યકતા જ નથી ! સુખદ જીવનની જાપ મુખ પર તરતરી રહી છે, સંતોષની હરેરા મુખમુદા પર જવાબેલી છે, અંતર જીભે રમવા ! જીરા ચાલ ગરલે રમવા ! જીનાવળી ઉનાવળી જાને સમજ શાય છે, જાને મંગલજીવન પેદાવે છે ને સંસારમાં સ્વર્ગ ઉતારવા પ્રયત્ન કરે છે.

શુભારતો સિદ્ધિ સમાપ્તિએ છે. આ શુભારતસિદ્ધિ સમાપ્તિ પિંડુતિ ન્યાય આપવા માટે ચિત્રકરિએ પણ મહેનત કરવામાં કેં કરવા નથી. એક જ પુછમાં વિધિવિધ આધુનિક સત્તાઓ ૩૮૪ ચક્રકર દેવી એમણે ચંદ્રનાનાઓને નિત્ય નાતીન ચંદ્ર કરવાની સખાવડ કરી આપી છે. ચિન્તાચિન્તન રુચિધરાતરાર પોતપોતાની રૂચિ અનુસાર પસંદગી કરી શકે છે. આમાં પણ ફેરવેલા, આકાશ કે વજ્રકલ્પના દેવથી જુદાજુદી રીતે ભરવામાં આવે તો વર્ષો સુધી ચાલી શકે તેવા ચંદ્રકર થાય તેમ છે.

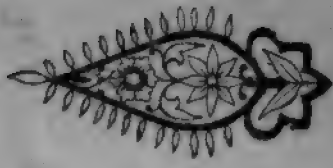
મંત્રી : [નં. ૬] મહાકવિ કાલિદાસે 'ભીષ્મદ્રૌપદી'માં ઉત્તરનીની અલ્પભેદી સુંદરીઓની પાની મેલીના રંગથી સુશોભિત નવુંતો છે. હરનાની કે કારસી શબરો તો ખૂબે મુલાલામાં રંગથી પાતી પર મરી રીટ થા છે. એકે જ મેલી, આળેતો કે લક્ષ્મીરાય પણ કાળગી સ્ત્રીઓના મૂર્દકર્ષક સાધન લેખે વપરાય છે. મેલી વચાવવાના કારણમાં આદેશપ્રત્યક્ષીઓ પણ કેંક પ્રમાણ આપે છે. એ તરફ ઉપેક્ષા કરીએ તો પણ, સૈદ્ધર્ષક સાધન તરીકે પણ એવું ઘણું બહુત્વ છે. હવેળી પર અને પગ પર મેલી કે અળાતાથી કેવી વિધિવિધ ભાતો ઉપજતી શકાય, એ માટે વિગતમતે થોડાએક ઉપદેશ નિર્ધારાઓ આદરી રખાઈ છે. પ્રત્યેક નવનામાં મેલી થોડાના રાખેલી છે કે તેમાં સાધારણ ફેરફાર કરતાં એક નથી જ ભાત ઉપતી આવતી :

રંગોળી : [નં. ૮, ૧૪, ૧૬, ૧૮, ૨૨] રંગોળી છત્રનાનું ચંદ્રકરણમાં વાતાવરણનું તે સ્વચ્છતાપ્રેમી ધરતું રંગોળી એ ખાસ ચિહ્ન છે. પ્રાતઃકાળમાં આંગણું, મોઢા કે પરસળા રચનજ કરીને, ખડી, કુંકેમ તથા બીજા અન્ય રંગોળાં પુરાતી રંગોળાનું દ્રશ્ય અરેબર આલેસાદક છે. મૂજરાતમાં મેલનાં શહેરનાં મંદિરોમાં રંગોળી પુરાવાનો શોખ નહરે પડે છે. પાણી ઉપર પણ પાકાડરથી સુંદર રંગોળી પુરાય છે. રંગોળી પુરાવારને માટે સ્વચ્છતા અભિચાર્ય હોય છે. એકેએ આ શોજનામાં આયોજનકરું લક્ષ કરાયા આ રીતે સ્વચ્છતા જળાવવા એ ઉચર વિજીય હતી. આપણે ત્યાં સારાં સંસ્કારી ઘરોમાં, લક્ષ પ્રસંગે, સીમંત પ્રસંગે, પૂજન પ્રસંગે, વગેરેસવ વા પર્વોત્સવ પ્રસંગે રંગોળાનું આલેખન થાય છે. અહીં આપવામાં આવેલા નયનાઓમાં લગભગ બધા શુચિતા, સંસ્કારિતા ને જાતનાવચતાના પ્રતીક સમા છે.

ભરતનૃપણુ : [નં. ૧૪, ૧૬, ૧૮, ૨૪] આપણા દેશના અને અન્ય દેશના દરેક પ્રાંતના લગભગ દરેક ઘરમાં સ્ત્રીઓ, બાળાઓ કે માતી છોકરીઓ આ ત્રિપરમાં રસ ધરાવતી હોય છે. સ્ત્રીઓને ને બાળાઓને અજાત નવરાસના સમયનો આ બહુ મોટો ને લાલકાદાયક માફુપ્રેમ છે. બીજી રીતે જોએ તો ભરતનૃપણુ એ નાના પ્રમાણમાં ચાલતો એવેક મુલકલેખ છે. આલેખ એમાં સ્ત્રીઓ, સામાન્ય જેની સામગ્રી-દેરા, રંગ, સાંચ ને વચના વાનાનાના દુકાન ને એમાંથી અનુપમ કલાકૃતિ સરજાય છે. કાઠિયાવાડમાં ઘણું કુટુંબોમાં એવેક રિવાજ છે કે દરેકનીના આભુષ-પરિણામમાં માતાએ પોતાનું ભરતનૃપણુ મૂકતું જોઈએ. આ ભરતનૃપણુ લખતે જંતી નવોલા, નવા ધરતે પોતાની કલામયતા ને સંસ્કારિતાના એ રીતે અભિવ્યક્તિ પાડેલા રહે છે. ભરતનૃપણુમાં કમોલક કેટલીય સ્ત્રીઓ એ દારી ધરતે ખુણે બેસીને, વિરાધારતાના આકરા દિસી માટે સુખેથી આલેખિયા ઉપજાવે કરતી તીરખવામાં આતી છે.

લલ્લમાં વિદેશી કૃતિઓનું પૂર્ણ બોટું અનુકરણ થઈ રહ્યું છે, એ જોવા આ કલાસંસ્કૃતિ આપેલું સુખા માર્ગદર્શન અરેબર ઉપયોગી થાય પડશે. આ અનુકૃતિઓ સાદી, અલ્પિયા, લગભગ કે અગભગ વાપરીને તેને થોડી મહેનત સુશોભિત કરી શકાય તેખ સહીના પાલતને પણ શણગારી શકાય, અલપસા સાડીની આખી કીર ભરી શકાય તેથી પણ બળમાં સખાવડ છે. અલ્પિયા-ધારા પર આકૃતિઓનું બોટું આપ કરીને પણ બાંધિત કરી શકાય તેમ છે.

મુલકશણગાર : [નં. ૨૦, ૨૨] સુંદર ઘર એ આખીના મુલકશણગારો એક લલતો છે. આલેખને આસપાસ પામવાનું, આરામ લાધવાનું રમણ અરેબર શોભાભર્યું હોવું ઘટે ! પશ્ચિમ કરતાં પૂર્વમાં ધરતે વિશેષ મરત્ત અપણું છે, ને એ માટે અદેશીઓ લલેમાં એક શણગાર પાળ્યા શ્રમ શેતી જોવાય છે. એના આંગણ-જુદી લલતે રસોડા સુધી, જગત્તો ભેસનાના યોગથી લઈ ને હરતપસંગ દોલકિયા સુધી એની ચિન્તા કરતી હોય છે. સુંદર ડોળીયા, દીવાલ પર નાચુક નકશી, કાર પર ભરેલા પડા, ધર્માલિયા ધરતા રંગીન ચંદરવા, ભેસવા માટેના વિવિધ નકશીયાળા ચાકળા, દીવાનખાનાના તકિયા ને મોલેક, બાળકોનાં પારણી ને ટેપચમાં આસજકન-શુદ્ધિલીની શણગારકળા અથિ ડોળાતી હોય છે. તરથી સ્ત્રીઓ માટે પોતાનું ઘર એ મોટા કલાધામ સરખું છે. એને માટે એ જોડેલો શ્રમ લે ને જોડેલી સીવડ તામે તેડલાં ડોળાં છે. અને પોતે મહેનત લઈ ને શણગારેલ આ કલાધામ નીરખીને એનું સૈયું મર્વથી પુલકિત બની ને નિત્યનંદીના અનુભવ કરે એ આનંદ રેલતવું પાણી કરીને, પરજોતમમાં વેલા શ્વેલ સાધનોથી ચર શણગારીને ક્યાંથી પળી શકે ? બોલનું હોવા માટે લાચકુદ અર્ધની આપણે ત્યાં જરૂર નથી. કેવળ

તેઓને કહેતાં હોતી હતી : રસથી સમર કો કવિના કાવ્ય કરતાં થ વધુ આસ્વાદ્ય છે. એના દીવાલો પરના ચાકળા, દામવિષ્ણના ચંદરવા, દાર પરના નકશીભર્યા પદ્મ, એની મોલીપૂચી છંદોળી, એના માદી નકિયા, એના ગાલમધુરિયાં, એના તીંજોએ અને એનાં વેણુએ ભાનભાવનાં કલામય ભરતકામથી ઝાંઝોલાં છે. કો'કે નવનું આપણું વળીને આવેલી નારંગી પેટી-પટારો કે કાચ પોતળો ! કલાછવનની આ મહેમાનિતીનો દહિયારામનાં પત્રિકામાં સાંપડી નહોતો.

કોઇ એમ ન સમજે કે આ નારંગીકેથોને એંસાનનાં સદા મીત જર આવનાં હશે. ના, ના; એના પહેલે વાસ્તવ છવનના તીક્ષ્ણ કાંદાઓ વેગુએસા છે; પણ ફલપાદળથી આ નારી એ કાંદાઓનોથી પણ યુદ્ધાગ ચોતવાની મય મળ્યુની હોશ છે. આવી મૂળદાનહોને-નેએ કાવ્યમય છવન છતી જાણે છે, નેએ કળામય ધરસુએને પિછાને છે તેઓનો-વધુ ચર્મદસ્ક ચતવના આ 'ધૂમારિકા'ની આયોજના કરવામાં આવી છે.

કવિકદય ચિત્રકાર એવી સો-દયા-મુખી, મુનપરપ્રેમી નારીને 'ધૂમારિકા' નામથી ઓળખાવે છે. એના મુમારમાં આકર્ષણ આવશ્ય છે-છતાં શીય છે. એના મુમારમાં ક્ષાલિત્ય કોળીએ કે-પણ શાનવતીના છાંડ સમૂહ. એની રુચિને આનંદ આપે તેવી, એની અરિષ્ટતાને છાતે તેવી મુમારમંચિતી એને બેવના છે. પણ એને કાંઈ ચામૈદસ્ક ચળનું નથી. નવાં પૂર એટલાં પ્રજાળા છે કે જુદા ચાપાઓ હવે એમાં નડી શકતા નથી.

એવે રાણે, સંસારની મુગામિગ્રાઓની સમજ આ કલાકાર દંપતી આર્થવર્તની શીશ-સોંદરની પવિત્ર ભાગનાને લક્ષમાં રાખીને, ચોતાની 'ધૂમારિકા' રચી રહે છે. નીરોગે ને આનંદો, ધૂમારિકાઓ ! શી શી વિધવિધ સામગ્રી કલાકારોએ એમાં સંચકી છે !

'ધૂમારિકા'નો પ્રારંભ એક સમજર ધૂમારિકાથી થાય છે. આ (પ્રકા પરનું) ત્રિદંશી ચિત્ર આખા કલાસંપૂરના મર્મભાષને રૂપરૂ કરે છે. ધૂમારિકાનાં દાશમાં સહેલાં કળાગુણને દીપક, આલંછનનાં શીલ ને સોંદર્યનાં એ મહાના મિદાનાં પ્રગટ કરે છે. એવા જ ધૂમારિકા સખીઓના બીજા ચિત્ર પણ ચિત્રકાર પોતાનો વિષય ચમકે છે. આ વિષય શરૂ કરતાં પણ ચિત્રકાર પ્રત્યેક વિષયનું એક કિયાવંત ચિત્ર આપણી સારે રચ્ન કરતા નય છે.

૧ વેણીમુથન : [નં. ૧, ૨, ૬] સુંદર, સુંવાળા ને પ્રભંય દેશને સોંદર્યનું પ્રજાળ સાધન માનવામાં આવ્યું છે. કો'ક કાળે સ્ત્રી અને પુરુષ અને દેશ રાખતાં, સમાવર્તાં, રાજ્યારતાં. પણ પૂરેપે આ-પ પ્રવૃત્તિઓમાં એ ધીરજ યોગ. સ્ત્રીએ એને સાચવ્યો, સખીઓએ ને પોતાના હેલનું એક મહાના આકર્ષણ બતાવ્યું. કવિએ સ્ત્રીઓના નાગપાશ સમા આ યતકયામ દેશકલાપ પર ચર્મકલાપી પત્તિઓ રચી પોતાની મુગ્ધતા પ્રદર્શિત કરી ગયા છે.

ચિત્રકાર દંપતીએ એ દેશ ગૂંથવાના અનેક પ્રકારો આજી રચ્ન કર્યા છે. (જુઓ પહેલ નં. ૨ તથા ૬) જુના કળાથી-વેદકાલીન લગવધી માંડી આજ સુધીના અનેક પ્રકારો એમાં સમાવિષ્ટ થઈ ગયા છે. ઉપસંત એકબીજાની ચૈતિયોદી વિશિષ્ટતાઓ લકને નવાનવા અનેક પ્રકારો રચી કાઢાય તેમ છે. આ કલાસંપૂરમાં આપેલા નવાઓ સુઝમ, સુવેગ્ય ને સમય પ્રમાણે શોભે તેવા છે. દેશચુંથનની આ કળામાં મૂલ્યવાનો, મહારાષ્ટ્રીય સ્ત્રીઓ, બંગાળી સ્ત્રીઓ, ગદાસી-આદ્ર તમામલકાડ ને ગદ્યભારતી-સુંદરીઓ તથા બર્મી લલનાઓ અગ્રગણ્ય છે.

દેશમાં નાખવા માટે બંગોલાને યોગ્ય આખા ફોલોની, પાંદડીઓની કે પછી છુદીછુદી કળાઓની વેણીઓ બનાવાય છે, સુવર્ણના અલંકારો પણ ચપરામ છે; છતાં સુવર્ણ પુષ્પોના જેવી વેણી ભ્યાં સુધી થશે ત્યાં સુધી બીજા પણ પસંદ કરે ! પહેલાં સ્ત્રીઓ દેશમાં નાખવા માટેનાં વિવિધ પુષ્પોથી ભરતાં ફૂલો માટે મલગીને ચોંચામાં છતામ આપતી. પુષ્પોદી સ્ત્રીઓ દેશચુંથન માટે એ માલહોને કહેતી : 'એક વાર માલહો જાણે તે માળાવે, લાવે પેલારિયાનાં ફૂલ.'

ભિન્નભિન્ન પ્રાન્તોમાં ભિન્નભિન્ન રીતે ફલવેણીઓ બનાવાય છે, અને એને બંગોલામાં ચોાનવાની પદ્ધતિઓ પણ છુદીછુદી હોય છે. સ્મરુમ્લુનાં નવામાં ફૂલો વેણીઓનાં નવામાં કલેવર સરજે છે.

ચાંદોલો : [નં. ૪] હિંદુસ્તાનમાં લગભગ સર્વ જગાએ, આમાંવર્તેની તમામ સ્ત્રીઓમાં ચાંદોલો સોભાગ્યના અનિવાર્ય ચિહ્ન લેણે સ્વીકાર્યોલો છે. સોભાગ્ય ચિહ્ન તરીકે આ ચોજના કરનાર, ખરેખર કો કવિહૃદય જ હશે. ઉપર કાળો લગ્નર દેશકલાપ, નીચે કાળી ભમરની સુંદર બે કળાનો ને વચ્ચે ચોરો ચોરો વિશાળ ભાલપ્રેશ : આ લાલપ્રેશમાં દેશાળ ચિતારાની જેમ એક જ બિંદુ આજેપાય, ને જાણે આખું ચિત્ર સજીવ થતી જાય છે. આ બિંદુમાં જાણે

આ મંગાહને શિવજીના વડજીવડમાંથી કહી પડ્યા પર સુખા હેલે તહેરસાવતોના ધર્મ આચરનાર, દેશ ભાગીરથ જ નોખેએ, છુટા ભોગ કિયામ હેલે, પ્રવેશક નિભાવે એવું વહેણ દેખ, શુચિતા સુખગત ને સંસ્કારિનાથી જલકતી એ સંગભણિને મન મુકત રાખીને તપામુર કરીને તમ કરવાના અભિલાષ દેખ, અને તો જ એવી ધન્યતા સંખ્યા.

આને સંસ્કારના અનિશ્ચયોક્તિ વિના કહી શકાય તેમ છે, કે શ્રી કલ્યાણએ કહાણી એ મંગા વહેરસાવતોના ભગીરથ ધર્મ આદા કર્યો છે. એવાની કલા યાત્રિ કંઠસાગર અનિશ્ચયોક્તિ વિના કહી શકાય તેમ છે, કેમણ ને શ્રીચંતનું ધન બની છે. આ રીતે શ્રી કલ્યાણનું આ વેળા—એક નાસા ચિત્કારાનું પ્રકાશન પ્રસંગે—સ્વાગત કરતાં એવું આનંદ થાય છે.

શ્રી કલ્યાણે દેશભાગ આજ પૂર્વે વિશ્વવિષ વ્યાપારિત્વો પ્રગટ કરતા અને દેશ-દેશના કલપનામાધુર્યથી જલકતા યાત્રા કલાઓના પ્રગટ થયા છે એ સર્વ કલાઓના કરતાં એક બનાવના કલાઓપરથી જલકતો સંપુટ તોએ આજે એટ ધડી રહ્યા છે. પણ આમાં તોએ એકલા નથી. સંચીત અને બુદ્ધિની નેમ પરત્વે એકરસ જીવનસંગ્રામી બની રહેલ, તેમનાં ચિત્કાર બની શ્રી કલ્યાણને પણ આ સંપ્રદાય પોતાનો કલ્પ નાશિસાધે, વહેશે છે. આ રીતે આ ચિત્કાર દેશીએ તર પછે નીવતા આપસ્યર કરતી કુનિયાને—સર્વજ્ઞે કરીને ગરતી મુજરાતજીને પોતાના કમળથી કલાઓની સુંદર એટ આપી છે. મુખના પગરાવને નેમ પ્રાંત કે પ્રદેશના એક કામતા નથી, એમ કહાને પણ પ્રાંતિયતા સ્પર્શતી નથી. જીવનસુંદરના જગજગદુ કલાકારને મન સંસ્કારના પોતાનું કલાસેત છે. પણ જ્યારે આપણી ગરતી મુજરાતજી જીવનની પ્રવેશ વિધાને કલા અને સુંદરની દૃષ્ટિએ નીરખવાની નજર દેખતી રહી છે, એ વેળા આ કલાઓએ એમને એક કેશળ કલાસર્મેશ મિત્રની આવરણ ગરજ આપેલી.

મુજરાતી છું એટલે નહિ, પણ હિંદવા અમુજરાતી પ્રાંતિયાં ધણે કાળ વરશે છું ને અગ્રે છું એટલે, એક સંસ્કારવાણ તરીકે કહી શકું કે ભારત-ભરમાં મુજરાતજી સામે ગરતી નવી—જમી ભાગ્યે જ નેવા મળશે.

ફક્તેલ સચી, સાગના સોદા જેવી, નાજુકનાની તરબીર સચી, સંસ્કારવંતી, મધુર્મ અંતી મુજરાતજી કેશળ પોતાના દેશને જ શણગારીને સ્વસ્થ રાખીને શાંતિ અનુભવતી નથી. મુજરાતજી તો કવિતા સચી છે. એના પહેલે નવાનવા ભાવ ને લાક્ષિત્ય છે. એ ભાવ ને એ લાક્ષિત્ય એ શ્રદ્ધજીવનની અનેકવિધ ક્રિયાઓમાં વ્યક્ત કરે છે; એના આગણમાં, ફલકાશમાં, દેવસંદર્શમાં, રસોદશુલમાં, એની જાજલીમાં, એની માંડમાં, એના કોણીમાં મુજરાતજીના જીવન-કલ્પની સંસ્કારવિદ્યા સદા મુજરાતી જ દેખ છે.

મુજરાતજી માટે એક આશિષ છે; એ ધરકદબી છે. હું એને ધરતીચડી કહું છું. યજ્ઞિય કરતાં પૂર્વના આદર્શ ભિન્ન છે; ત્યાં રાત્રે દેવવંદ છે, એવી ધર્મ પ્રણયારથાને છે; ત્યાં વ્યક્તિને નાસે વ્યક્તિ આપણાય છે. એવી ધર્મને નાસે વ્યક્તિ પ્રખ્યાત થાય છે. એવી પ્રજાની મજાતા છે, અને એટલે જ શુદ્ધિની મજાતા છે. આ શુદ્ધિની દીવડી નેત્રી બની પોતાના શ્રદ્ધસંસ્કારને આજવાળે છે.

કહેવાય છે કે મુજરાતની સુંદરનીઓને સણગારના, સોંદરના, શોભા ના પાદ સંસારી આમીઓ પાસે રીખવા જતા પડતા. કાલે કદાચ—મણાની ભાણે તેના મુજરાતજીને આંગણે આર્પવર્તની ઉર્વશીઓ ને વિવલેખાઓ સોંદરે સણગારના પાદ ભણવા આવે તો નવાડ નહીં.

એ આદર્શ મુજરાતજીની મુખાર-જામું દર્શન તો કરી : પત્નીકે કલકલાય, તકી સંધે, ભરાતકાર અંગોડ, લગજડે મુલ કે મોતી, અંગોડે ચંદ એવી આદર્શ કલા પ્રદેશમાં મુજરાત જંદ જેવો આંલો, કાલે કલરવ કરતાં કાલકાલનાં નકશીઓ વચરે, ધમકીથી આગળમાં નાખીને મુદિકા, આંગળા જગજગદુ આંગળા, હેલ પર વસંતરેલી કમળો, મુઠા મોર કે ફૂલમુદ્રોજાળો કે અંજલી ઘેરનો કળામય આશિષો અને ઉપર આસમાની સાણુઃ સદા નિમણ કરાય કરતી, લલનાનાં વળવળે પોતાના અંગભાગથી સોનર્યમય બનાવતી, ફલવાટળી શા મુજરાતજી કોલ કવિતા કાવ્ય જેવી, વિનાશના ચિત્ત જેવી નમનાવે છે.

એને ગરબે રખતી નીલાળતી, હિંદીએ ચૂલતી જેવી, પનપદ પર પાણીની હેલે મોવત હિલોળતી ત્રોતી, વંદીએ અને પારણીએ એની કંઠમાધુરી પર ખસી,

સૌન્દર્યમય છવન માટે, શુંગારની નિર્દોષિને મોહક રંગોળીઓનો શુચ્છ

વિધાપીઠ શ્રીચાલુક્ય
અમદાવાદ
ચંપરાતી કોપીરાઈટ સંસ્થા

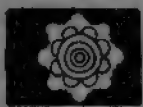
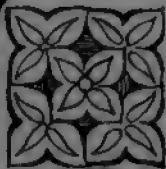
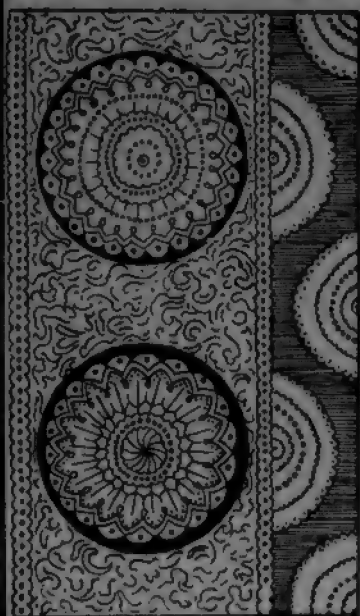
૪૫૨

શુંગારિકા કુલુદેસાઈ: ભદ્રાદેસાઈ

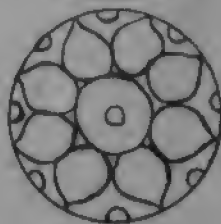
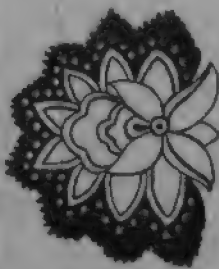
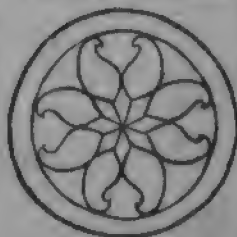
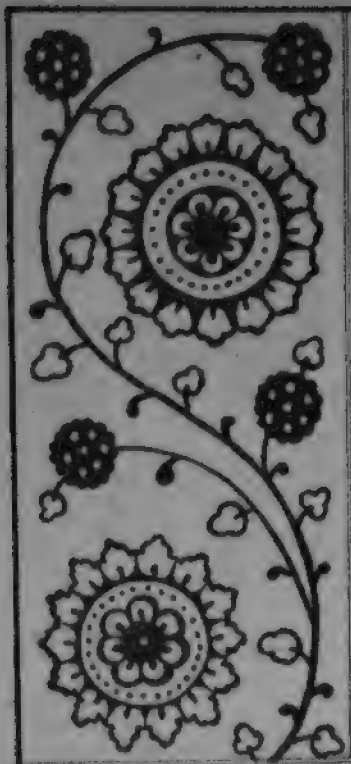
ક

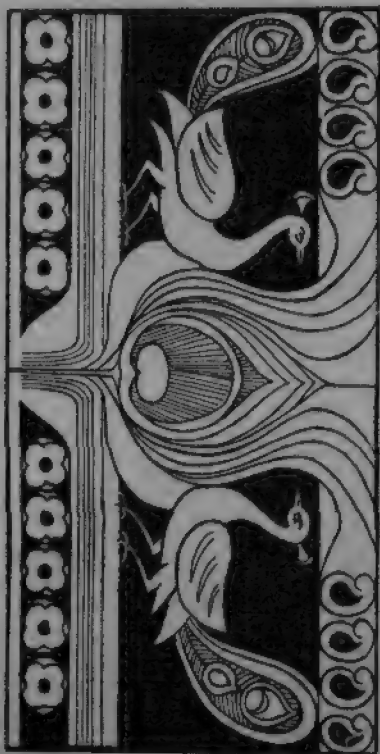
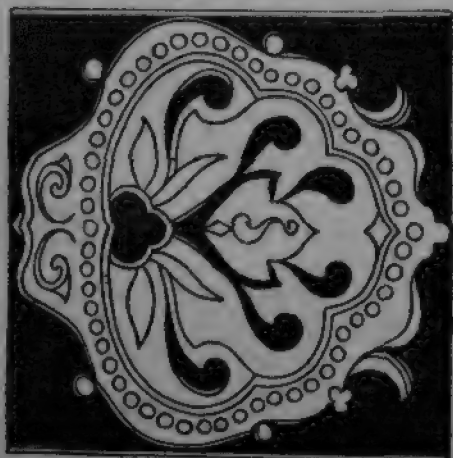
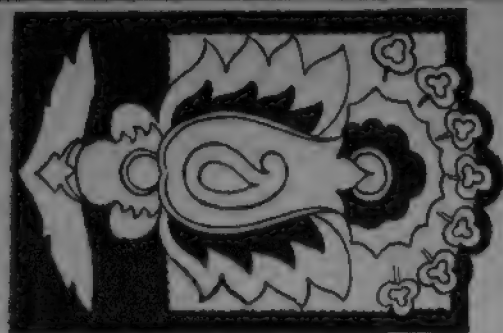
હાના હાઈને સહુદય બદલી, એ કલાને જનસામાન્યમાં છુપવા માટે વહેતી ચૂકવી, એ કલાકારનો પરમ ઉત્કર્ષ છે. છવનની આકાંક્ષાઓને, છવનની આભિરુચિઓને, છવનની ભાવનાઓને પોતાની કૃતિમાં દાસ્ય બદાવતા જવું એ કલાકારનો પ્રેરક વૈભવ છે. જેની આંખ સતત ચાલુ રહેતો (સિક્કામાં) અને એન્વાર્ડ કરતો) હોય છે, એ કલાકાર પોતાને કાલેલાં નંદીરના ને તેવટ્ટની ચિત્રોતે અભીદિષ્ટિથી પીને, તેને ચિત્રસ્વરૂપ ઉપર ઉતારી તેની વચગાટાણ કરવી, એ એની પરમ ધર્મ છે. પોતાના અનેક કલાસંપુટ દ્વારા આ કલાધર્મ આદા કરનાર શ્રી કનુ દેસાઈનું જ્ઞાન, ચૂરચાત અને ચૂરચાત બહારના વર્તમાન પ્રસિદ્ધ ચિત્રકારોમાં વિશિષ્ટ છે. આવેખનની વેગબદી હથેલી, વિવિધ પસંદ કરવાની નીરોળી આભિરુચિ, ભાવની પ્રવળતા તે રેખા તથા રંગની આર્થિકી ગર્ભગૂતા એમની કલાને છવનતા આપે છે, એને નવનવનોહર બનાવે છે, તે સહુકોને માટે આદરપાત્ર બનાવે છે. એક વેળા હતી—હજી ચર્ચ કાઢતી જ વાત છે—જ્યારે ચૂરચાતનાં ઘરોમાં પરપ્રાંતીય અને મોટે ભાગે પરદેશી નામ અને અર્થનઅન, કુટુમ્બિપૂર્ણ તરવીરો લટકતી હતી. સંસ્કારી ચૂરચાતીઓનાં એકાદરભવો ઘૂંઘરી એ કાલિમા ધોવાનું પુણ્ય શ્રી કનુભાઈ દેસાઈએ પોતાના અનેક કલાસંપુટો દ્વારા આદર્શ છે, તે ભારતવર્ષના એક શ્રેષ્ઠત્રિમ સિદ્ધહરન કલાકાર તરીકેનું ગૌરવ હાસલ કર્યું છે. વિશિષ્ટ રચના ખાતર કહેવું જોઈએ કે એમ તો આપણે ત્યાં સારા ચિત્રકારોની એટલી બધી નાણુ નથી. હિન્દુસ્થાનમાં અનેક કલાકારોવિદો છે, તે એમની અનેક કૃતિઓ જાહુસૂચે વેચાઈ રાજગૃહોમાં સૌખ્ય-સચુઆર રૂપ જતી છે, શ્રીમત ગુલાના વેળાસ્વરૂપ બની છે, દિગ્ગજ વિદ્વાનોના મંડળની પ્રશંસાને પાત્ર બની છે, ને કેટલીક તો આદે પ્રેસિડેન્સીઓનાં આશ્રયજી રૂપ બની છે. પણ મને એમ સદા લાગ્યા કર્યું છે કે એ તો ચિત્રકારની જગ્યામાં તૈલિયાં ગંગાછતી સમાન છે. બધાને માટે ત્યાં પહોંચવું દુર્ધર્મ, એને પામવાનું કષ્ટકાયક ને એનું પાન તો કદાચ આગંબવ!

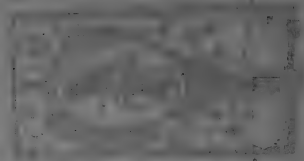

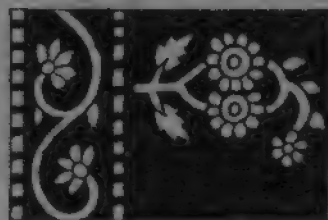
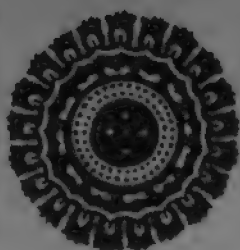

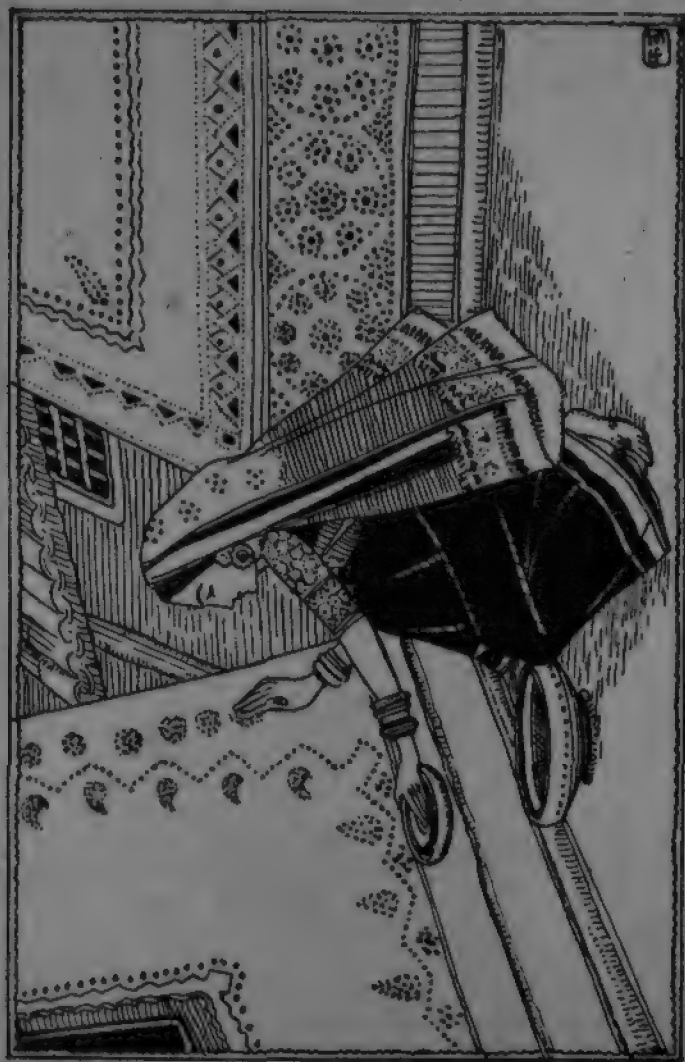

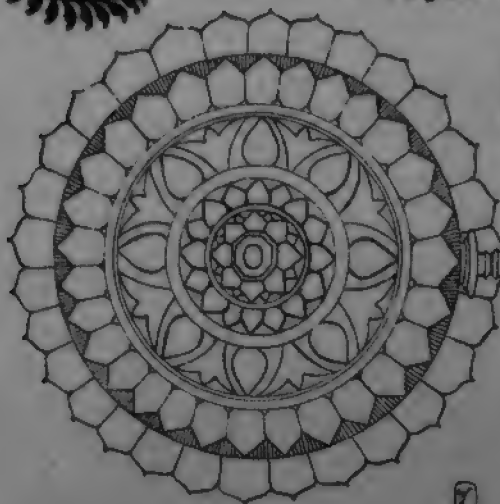
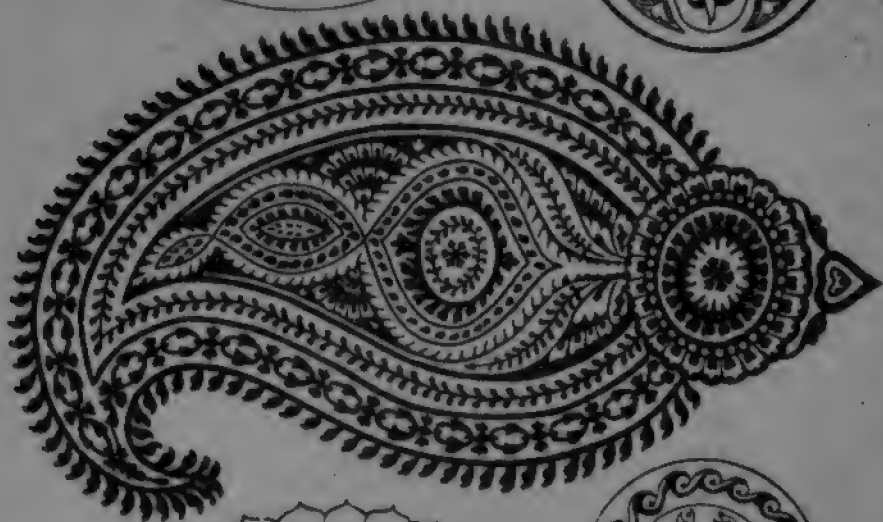
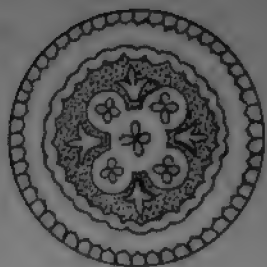
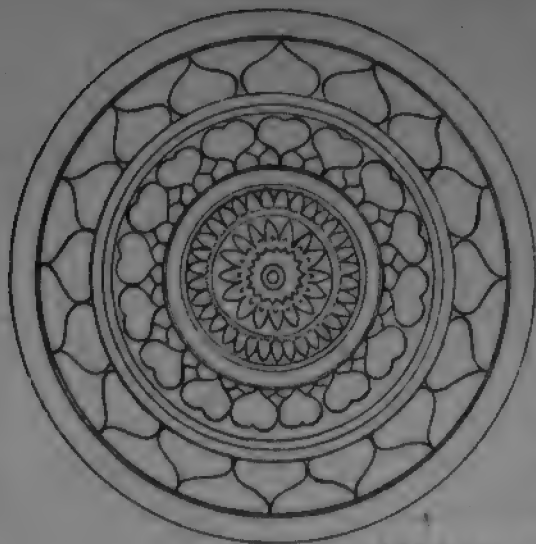

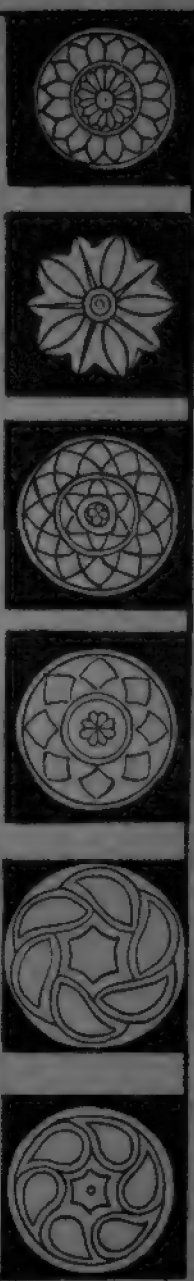
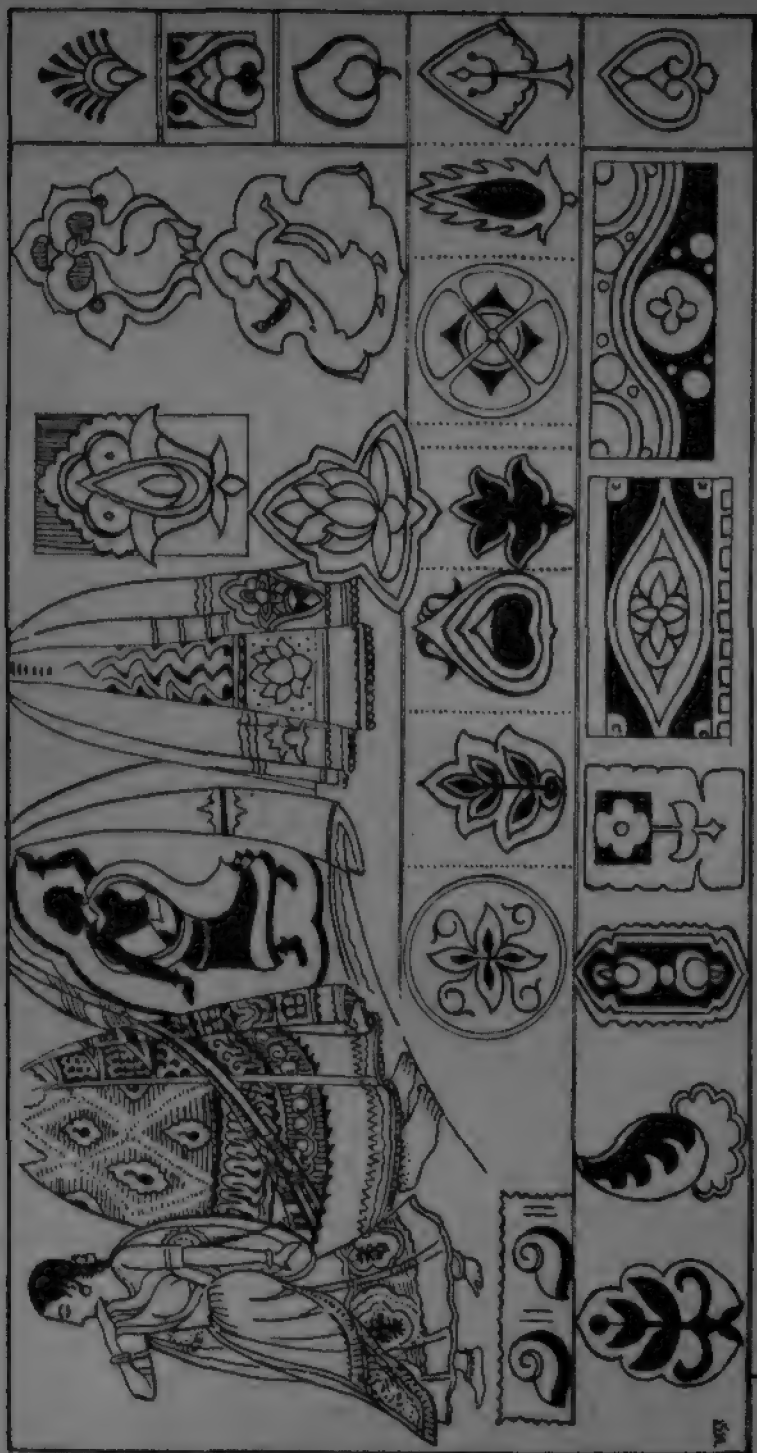

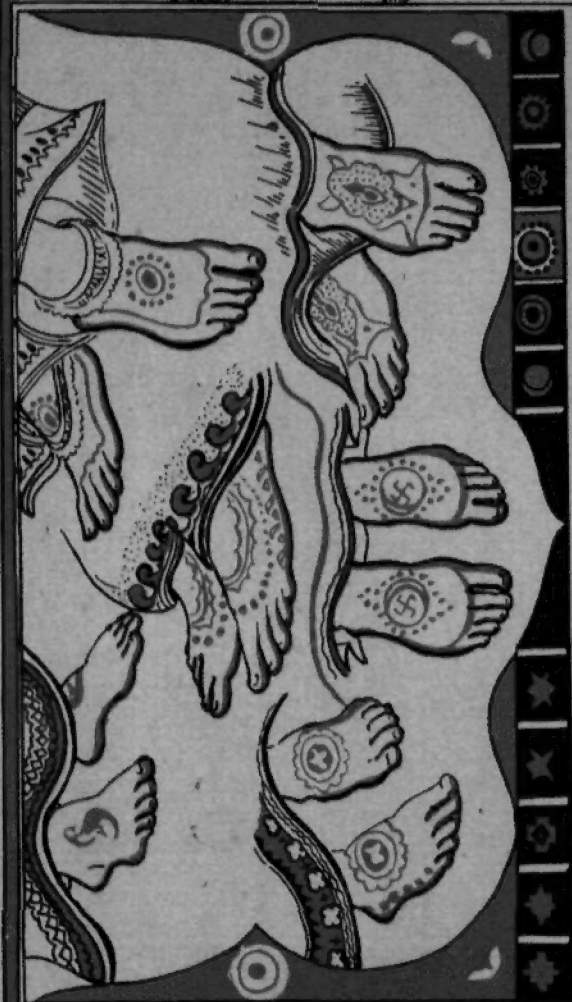
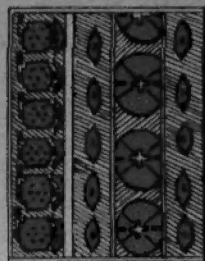

PICTURE-BOOKS by

KANU DESAI

Silhouette

Part I Part II

Water Colours

Part I Part II

Diango Lalari

Part I Part II

Nirya Rehta

Rup Rekha

Shree Letha

Minabai

Mahatma Gandhi

Mangalashala

Lagnotsava

Festival of Life

Folk Rituals

Gayatri

India's Pilgrimage

